

Як народжуються і помирають тирани

Багато тиранів було в історії людства – і масштабних особистостей, що правили імперіями, і маленьких недоімператорів, доморощених «наполеонів», чії потуги часто були обумовлені відповідним психіатричним діагнозом. За життя вони встигають нашкодити: хто більшою, хто меншою мірою. Але зло не вічне і завжди помирає, своєю смертю приносячи світу полегшення і надію на краще. Іноді ж фізична смерть не є обов'язковою умовою для звільнення від тирана. Іноді достатньо розуміння, що така людина – це «засліплена душа», нещасна та спотворена, блазень, що втратив сенс життя або й взагалі його не мав ніколи. То навіщо жити, якщо життя безглузде?

Вистава «Калігула» в харківському театрі ім. Т. Г. Шевченка. В залі багато глядачів, як для часів коронавірусу. Вони дуже серйозно сприймають цей фарс на одну дію. Зовсім не як фарс, а як трагедію. Їм зовсім не смішно, а декому страшно. В абсурдному сценічному світі кожен глядач відчуває власну рефлексію, свою асоціацію з історичними подіями чи із сьогоденням. Легкості та сміху цього разу не було. Коли я дивилась виставу вперше, ще до прем'єри (але із запрошеними глядачами), вона сприймалась якось легше, веселіше. Щось змінилось. Всередині чи зовні? Здається, зовні. Вистава живе власним життям, цей живий організм при кожній зустрічі поводить дещо по-різному, відчуває свого глядача, реагує на його настрій і сприйняття. Мала сцена. Актори просто перед людьми. Все як на долоні. Біль – то біль, страждання – то страждання, блазнювання та фанаберії – теж тут, перед очима. Все чесно. Це не гра, це життя.

Від самого початку впадає в око абсурдність сценічної конструкції та неприродний вигляд персонажів. Костюми: одяг, схожий на лікарняні халати, точніше, гамівні сорочки; сценографія: стіни-матраци (така собі «музична шкатулка»), каталка, хірургічна лампа. Отже, лікарня, психіатрична лікарня. Персонажі з темними колами під очима та неприродними головами (мабуть, покалічені спотворені люди) – босі й дивні. Початок вистави. Звуки телевізійної реклами, герої завмерли та слухають, годинник із зозулею відмірює секунди. Ці люди застрягли десь у часі. Вони обговорюють, де ВІН. Три дні його немає. Він – це Калігула. Обговорюють, чи це смерть коханої сестри Друзілли, з якою він був у кровозмісних стосунках, вплинула на нього, чи щось інше. Але час снідати. Всі йдуть. Брутальний Гелікон (актор Михайло Терещенко) не встигає піти – на сцені з'являється виснажений та оголений Калігула (Максим Стерлік). Що з ним сталося і чого він прагне?

Театр завжди досліджує людську природу. Драматурги та режисери намагаються роздивитись і показати глядачам сутність людини, яка страждає або примушує страждати інших. Чому людина обирає зло як форму свого існування і ставить беззаконня над законом? До речі, Калігула відверто й

однозначно демонстрував своє ставлення до закону – і не тільки писаного. Він насміхався над почуттями людей, над смертю, над любов'ю та Богом. Він удавав Бога з себе. Чого він хотів? Немоżliвого: місяць, щастя або безсмертя. Хотів того, чого не мав. Світ нестерпний, і він робить його ще нестерпнішим для інших. Знущання – це його розрада. Життя, в якому немає справжнього сенсу, не має значення. Той, хто не цінує своє життя, не здатен цінувати життя інших.

Кожен глядач побачить у виставі щось своє, але важко не помітити паралелі з історією та нашим сьогоденням – закладені драматургом Альбером Камю та підкреслені режисером Олександром Ковшуном. Для творчості цього режисера також характерним є додавання до авторських текстів деталей-маркерів часу та місця. Звісно ж, Камю не міг написати репліку про статтю у «Вечірньому Харкові», і його Калігула не міг сказати Мереї (Андрій Борис) перед вбивством: «Ти маєш мене за лоха!». «А може він в омані?» – так у Камю, а для глядача це може бути свій Оман, той, що з великої літери.

«Правити – значить красти, це знають усі. Але красти замасковано. Що ж до мене, я крастиму відверто. Досить цупити дрібняки», – декларує Калігула. Таким є кредо правителя, для якого бюджет має значення, а життя людини – ні. Час від часу він прикидається добрим і чесним, а потім сміється з тих, хто повірив його брехні.

Захоплює виконання ролі Калігули Максимом Стерліком – він дуже переконливий. Актор виглядає наче справжній античний атлет, що майстерно володіє своїм тілом. Його персонажу віриш: він справді людина, для якої краді і гірші вчинки однакові. А яка різниця, добро чи зло? Він вбиває батьків, дітей, надію, любов, віру. Герой Стерліка відвертий у своєму цинізмі й блазнюванні. Він встановлює свої закони – закони зла. Він скажений тиран, він дійшов до заперечення людини та світу. Калігула знає, що його хочуть вбити. То й що? Життя нестерпне, а межа між нормальністю та божевіллям давно зникла.

Але це фарс. Історія, як то кажуть, повторюється двічі: вперше у вигляді трагедії, а вдруге як фарс. Калігула – це прізвисько Гая Юлія Цезаря Августа Германіка (12-41 роки нашої ери). Не плутайте з Гаєм Юлієм Цезарем, який встановив юліанський календар і якого вбили в 44 році до нашої ери. Ось це – трагедія, а Калігула, його життя і смерть – фарс. Як відомо, саме Калігула демонстрував зневагу до Сенату, коли призначив свого коня Інцітата консулом, це він бенкетами, розвагами та безглуздим марнотратством спустошив римську казну. Однак, таким він був не завжди. Як же він перетворився на потворного тирана, що розважався кровозмішенням, вбивствами, бурхливими оргіями? Коли в людині вмирає людина і залишається деспот? Кожен може пошукати відповідь самостійно, переглянувши яскраву виставу «Калігула». Вона примушує замислитись над буттям, над минулим, теперішнім і майбутнім.

Як завжди у О. Ковшуна, малюнок кожної ролі точно вибудований,

характери об'ємні та змальовані виразними засобами від пантоміми до модуляції голосу і співу. Окрім вже згаданих акторів, необхідно зазначити й інших виконавців: Ірину Роженко в ролі Кезонії (цю роль також грає Оксана Шопіна, але я не мала можливості побачити її на сцені), Євгена Моргуна (Сціпіон), Дмитра Чернявського (Хереа), Романа Фаніна (Сенект), Сергія Гусева (Лепід) та Сергія Пакулаєва (Муцій). Блискучі акторські роботи поповнили їхні «репертуарні листи». На сцені грав єдиний ансамбль, а першою скрипкою був М. Стерлік. Важливу роль у формуванні цілісності вистави зіграла робота художниці Тамари Левшиної: майже монохромна картинка, в якій кольоровим акцентом виділяється Калігула. Змістовність світлової партитури у просторі сцени «забезпечив» художник з освітлення Рустам Бабаєв.

Логіка розвитку дії відповідала канонам театрального мистецтва – зав'язка, розвиток, кульмінація і несподівана розв'язка. Глядачі були настільки заглиблені в сприйняття матеріалу, що, здається, не одразу зрозуміли, чим саме закінчилася вистава. Дуже напружена та серйозна атмосфера панувала в глядацькій частині зали. Але все ж таки це фарс, а не трагедія. Хоча...

Альбер Камю написав п'єсу «Калігула» у 1944 році, під час II світової війни, коли був в Русі Опору в окупованій Франції. Зрозуміло, що Калігула – це узагальнений образ, але, головним чином, це відсилка до Адольфа Гітлера, який в той час вбивав мільйони людей. Однак й інші сучасники драматурга були для нього тиранами. Камю «тримався» лівих поглядів, але не сприймав авторитарний варіант сталінського соціалізму, виступав проти агресії радянського союзу по відношенню до Угорщини у 1954 році. Він загинув в автокатастрофі у 1960 р. Офіційною версією була трагічна випадковість, однак через роки була оприлюднена й інша версія – помста радянських спецслужб саме за осуд агресії в Угорщині. Так зло помстилось автору, що витягнув його на світло та назвав на ім'я. Але тирані та їх тиранії гинуть, і для них немає життя після смерті. А голос вбитих злом лунає і після смерті, знаменуючи їхнє безсмертя.

Ми ж, як спостерігачі, маємо можливість наочно побачити в театрі, що відбувається зі скаженими тиранами, і як вони закінчують своє безглузде та нікчемне існування.

Тож йдіть та дивіться дійство, що сповнене сенсом.